

ПРОБЛЕМИ ОБЛАШТУВАННЯ ТА ЗАЙНЯТОСТІ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

©2018 СМУТЧАК З. В.

УДК 331.556.2

Смутчак З. В. Проблеми облаштування та зайнятості вимушено переміщених осіб

Мета статті полягає в дослідженні сучасних викликів та загроз, що спричинили масові внутрішні міжрегіональні міграційні переселення населення в окремих регіонах України, а також загальних підходів до вивчення проблем облаштування та зайнятості вимушено переміщених осіб та реалізації заходів державної міграційної політики щодо їх розв'язання. Розкрито обсяги та чинники масових міжрегіональних міграційних переміщень населення України, викликаних анексією Російською Федерацією Криму і військовою агресією Росії на Донбасі. Розглянуто регіональні особливості розселення, а також методологічні та практичні аспекти вдосконалення управління і регулювання інтенсивних міжрегіональних вимушених переселень. Проаналізовано заходи державної міграційної політики щодо облаштування та працевлаштування в регіонах України вимушено переміщених осіб, впорядкування міграційного простору з позицій національних пріоритетів і попередження міграційних загроз національній безпеці України.

Ключові слова: вимушені масові внутрішні міграційні переселення, міжрегіональні міграції, вимушено переміщені особи, міграційні загрози, соціальні ризики, міграційні виклики, державна міграційна політика.

Рис.: 3. **Бібл.:** 13.

Смутчак Зінаїда Василівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, економіки та права, Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету (вул. Добровольського, 1, Кропивницький, 25005, Україна)

E-mail: zinuechka@ukr.net

УДК 331.556.2

UDC 331.556.2

Смутчак З. В. Проблемы обустройства и занятости вынужденно перемещенных лиц

Цель статьи заключается в исследовании современных вызовов и угроз, которые повлекли массовые внутренние межрегиональные миграционные переселения населения в отдельных регионах Украины, а также общих подходов к изучению проблем обустройства и занятости вынужденно перемещенных лиц и реализации мероприятий государственной миграционной политики относительно их решения. Раскрыты объемы и факторы массовых межрегиональных миграционных перемещений населения Украины, вызванных аннексией Российской Федерацией Крыма и военной агрессией России на Донбассе. Рассмотрены региональные особенности расселения, а также методологические и практические аспекты совершенствования управления и регулирования интенсивных межрегиональных вынужденных переселений. Охарактеризованы мероприятия государственной миграционной политики относительно обустройства и трудоустройства в регионах Украины вынужденно перемещенных лиц, упорядочения миграционного пространства с позиций национальных приоритетов и предупреждения миграционных угроз национальной безопасности Украины.

Ключевые слова: вынужденные массовые внутренние миграционные переселения, межрегиональные миграции, вынужденно перемещенные лица, миграционные угрозы, социальные риски, миграционные вызовы, государственная миграционная политика.

Рис.: 3. **Библ.:** 13.

Смутчак Зинаида Васильевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, экономики и права, Кировоградская летная академия Национального авиационного университета (ул. Добровольского, 1, Кропивницкий, 25005, Украина)

E-mail: zinuechka@ukr.net

Smutchak Z. V. The Problems of Settlement and Employment of Internally Displaced Persons

The article is aimed at researching current challenges and threats, which have caused mass internal interregional migration of population in the certain regions of Ukraine, and also common approaches to studying the problems of settlement and employment of displaced persons and implementation of measures of the State migration policy concerning their solution. The extent and factors of mass interregional migration movements of the population of Ukraine, caused by annexation by the Russian Federation of Crimea and military aggression of Russia in Donbas are disclosed. The regional peculiarities of resettlement as well as methodological and practical aspects of improvement of management and regulation of intensive interregional forced migrations are considered. The measures of the State migration policy concerning the living arrangement and employment in regions of Ukraine of forcibly displaced persons, the ordering of migration space are characterized from the standpoint of national priorities and in view of prevention of migration threats to national security of Ukraine.

Keywords: forced mass internal migration resettlement, interregional migration, internally displaced persons, migration threats, social risks, migration challenges, State migration policy.

Fig.: 3. **Bibl.:** 13.

Smutchak Zinaida V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Economics and Law, Kirovograd Flight Academy of the National Aviation University (1 Dobrovolskoho Str., Kropyvnytskyi, 25005, Ukraine)

E-mail: zinuechka@ukr.net

Урахування сучасних міграційних тенденцій у нашій державі в контексті участі України в європейському та світовому міграційному просторі є одним із важливих чинників формування власної національної міграційної політики. Особливо вирізняється сьогодні проблема виникнення в регіонах України значної кількості вимушено переміщених осіб (ВПО) у зв'язку з анексією Російською Федерацією Криму, зовнішньою військовою агресією Росії на Донбасі та військовими конфліктами, які тривають у

Донецькій і Луганській областях. Зауважимо, що через ці причини у 2014 р. найактуальнішою для України проблемою стало стрімке зростання внутрішньої (переселенської) міграції, а також еміграції.

Дослідження міграційних процесів в Україні, їх впливу на демографічний розвиток, рівень життя, освіти та зайнятості у виході на європейський та світовий ринки праці, а також формування державної міграційної політики постійно є об'єктом глибокого наукового аналізу відомих вчених і провідних міграціологів

України, зокрема Лібанової Е. М., Малиновської О. А., Надраги В. І., Пирожкова С. І., Позняка О. В., Прибиткової І. М., Романюка М. Д., Садової У. Я. та ін.

Мета та завдання статті полягають у дослідженні сучасних викликів та загроз, що спричинили масові внутрішні міжрегіональні міграційні переселення населення в окремих регіонах України, а також загальних підходів до вивчення проблем облаштування та зайнятості вимушено переміщених осіб та реалізації заходів державної міграційної політики щодо їх розв'язання.

Від початку бойових дій на Донбасі (з квітня 2014 року) з Донецької та Луганської областей виїхало, за даними ООН, майже 2 мільйони осіб, з яких 1 млн 700 тисяч осіб переселилося до інших регіонів України, а понад 300 тис. осіб емігрувало до Російської Федерації. З анексованого Криму біженцями та переселенцями на материкову Україну стало більше 25 тис. осіб. Найбільше внутрішньо переміщених осіб з Донбасу розміщено в Донецькій – 660 тис., Луганській – 249 тис., Харківській – 210 тис., Запорізькій – 116 тис. Дніпропетровській – 76 тис., Київській – 48 тис., Одеській областях – 36 тис., у м. Києві – 123 тис. осіб. Основною причиною, що стимулювала високу інтенсивність міграційного руху населення між регіонами України, стали анексія Криму, військові дії на Донбасі, тероризм і посягання на територіальну цілісність та суверенітет країни. Проблема вимушеної міграції має не лише кількісний, але й часовий вимір. Наразі в Україні налічується найбільша чисельність внутрішньо переміщених осіб у Єв-

ропі з часів завершення Другої світової війни. За різними оцінками, майже 2 млн мешканців Донецької, Луганської областей та АР Крим вимушено змінили місце проживання; половина з них діти, інваліди та особи похилого віку [7, 201]. Як свідчить рис. 1, більшість вимушено переселених осіб (географічно) розташовані в районах, близьких до їхніх домівок і які перебувають під контролем українського уряду.

Той факт, що вони залишаються неподалік від дому, означає, що вони хочуть підтримувати тісні зв'язки із залишеними сім'ями та майном, а також залишити для себе можливість повернення. Наразі в цих регіонах кількість місць для можливого розселення зменшилася, але, незважаючи на наявність місць для проживання на заході України, більшість вимушено переселених осіб не хочуть їхати через усю країну, щоб прийняти подібну пропозицію щодо розміщення. Водночас у західних регіонах України чисельність вимушених переселенців є порівняно незначною: Львівська (11143 особи), Івано-Франківська (4072 особи), Волинська (4071 особа), Закарпатська (3478 осіб), Рівненська (3160 осіб), Чернівецька (3131 особа) області.

Зауважимо, що масова міграція населення всередині країни пов'язана з низкою проблем, які виникають як у самих внутрішньо переміщених осіб, так і в суспільстві в цілому. Відбувається абсолютне спрощення поведінки людини у напрямку виживання, однак це породжує загальну невизначеність у суспільних відносинах, а значить, і значне зростання соціальних ризиків. Відсутність реальних перспектив щодо швидкого відновлення в найближчій перспективі контролю держави над тимчасово окуповани-

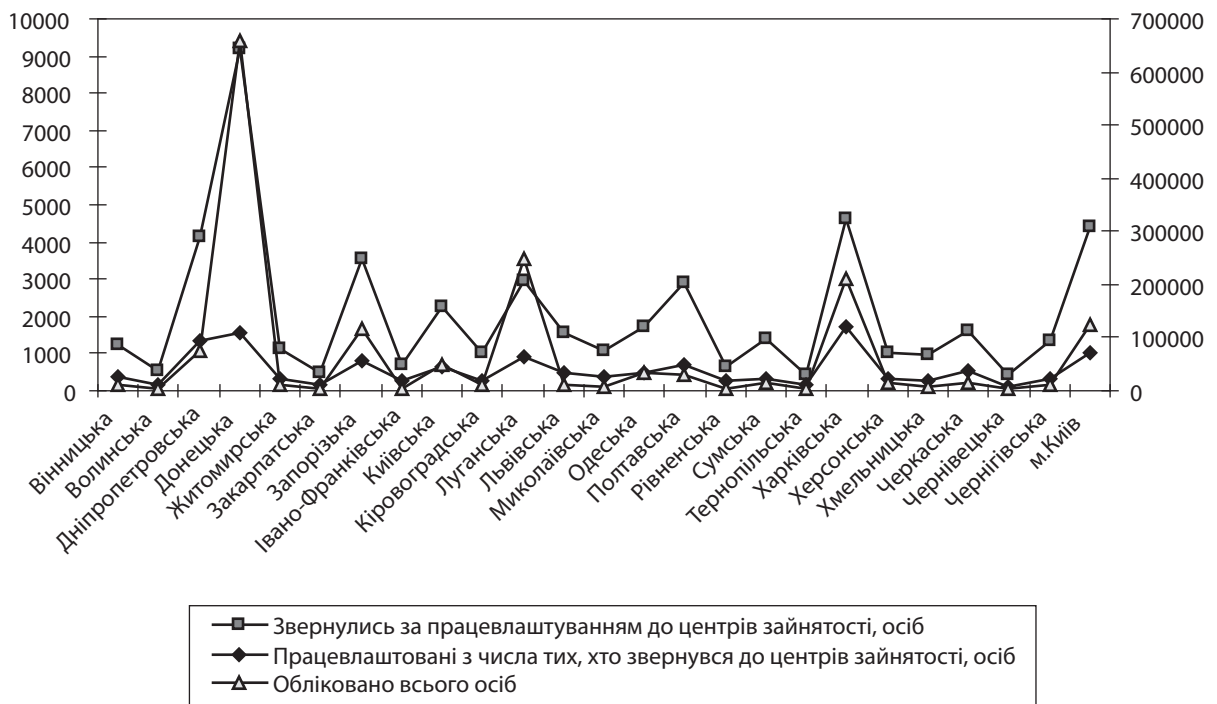

Рис. 1. Потреба у працевлаштуванні вимушених ВПО за регіонами

Джерело: складено за [9].

ми територіями зумовлює необхідність вироблення адекватних стратегій адаптації.

Насамперед треба зазначити, що, на відміну від добровільної міграції, коли соціальний статус особи, у більшості випадків, покращується, результатом вимушеної міграції є значне його погіршення та часткова чи повна втрата раніше отримуваних доходів. Під вимушеністю розуміють відсутність позитивної мотивації для переміщення, а також зміну умов проживання, за якої стає неможливим нормальна життєдіяльність чи виникає реальна загроза безпеці за відсутності перспективи нормалізації ситуації [1; 2].

Більшість населення Донбасу – і ті, хто залишилися, і ті, хто виїхали до інших регіонів України, – в один момент втратили все: роботу, доходи, житло, машини, присадибні ділянки та ін. Лише частина донеччан (близько 1 млн осіб, тобто 22%) та луганчан (понад 300 тис. осіб, тобто 16%) мали фінансові можливості переїзду на більш-менш тривалий період. Проте через неможливість повернення додому чи повну втрату майна внаслідок бойових дій навіть раніше відносно забезпечене населення опинилося в стані раптової бідності, а в окремих випадках – зазнало її крайніх виявів. Лише близько 10% сімей із району проведення АТО (незалежно від того, переїхали вони в інші регіони чи залишилися на постраждалих територіях) можуть зберегти відносно стабільний матеріальний стан і не потребують соціальної підтримки. Це здебільшого сім'ї, яким вдалося скористатися заощадженнями (майном, депозитами тощо) для зміни місця проживання, або ті, хто зміг зберегти традиційні джерела доходів чи успішно реалізувати себе на ринку праці в інших регіонах країни. Натомість майже 90% населення із прифронтових територій або вже стали бідними, або потрапили в зону

високої вразливості до бідності, оскільки розвиток подій на сході може в будь-яку хвилину призвести до втрати мізерних заробітків чи заощаджень [3, с. 173].

З метою оцінювання до стратегій адаптації вимушено переміщених осіб слід підходити поетапно (рис. 2).

Адосить важливим також є детермінація економічної активності працюючого населення, яка формує різні системи ціннісних орієнтацій людей; впливає на рівень готовності до підприємництва. Установки та орієнтації щодо відкриття власної справи, а також оцінки спроможності займатися підприємницькою діяльністю значною мірою залежать від рівня матеріального становища вимушеного переселенця. Потенційна готовність створити власне підприємство, відкрити свою справу серед бідних прошарків у 5 разів нижча за групу з матеріальним становищем вище за середнє та в 4 рази – із середнім рівнем добробуту. Бідний прошарок має низькі можливості адаптації до сучасного соціального середовища і за цих умов перебуває в стані очікування та не починає активних дій задля поліпшення добробуту. Встановлено, що чим вищий добробут соціальної групи, тим вищі оцінки спроможності займатися підприємницькою діяльністю. Зазначене питання набуває ваги серед населення працездатного віку у зв'язку з низькими процесами мобільності за матеріальним становищем [4].

У Концепції державної міграційної політики України зазначається, що вона спрямована на забезпечення ефективного державного управління міграційними процесами, створення умов для сталого демографічного та соціально-економічного розвитку держави, підвищення рівня національної безпеки шляхом запобігання виникненню неконтрольованих

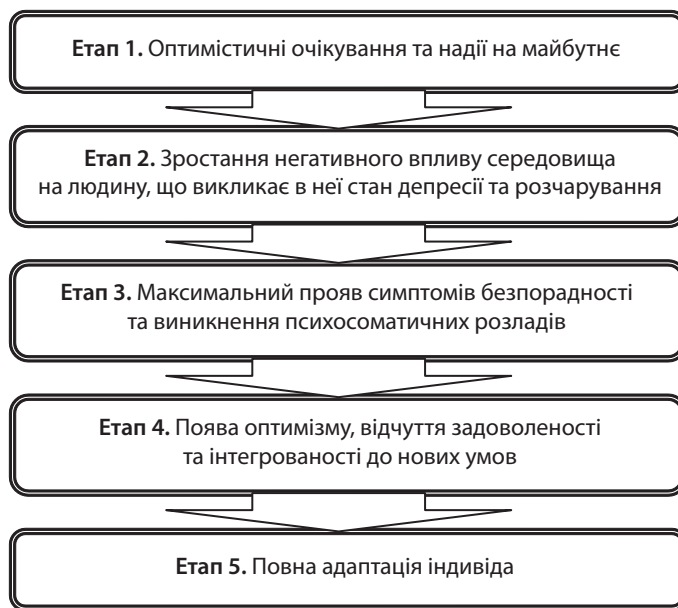

Рис. 2. Алгоритм оцінювання стратегій адаптації ВПО

міграційних процесів та ліквідації їх наслідків, узгодження національного законодавства у сфері міграції з міжнародними стандартами, посилення соціального і правового захисту громадян України, які перебувають або працюють за кордоном, дотримання принципів захисту інтересів України, а також те, що загрозу національній безпеці України становлять: нелегальна міграція; загострення демографічної кризи; від'їзд за межі України вчених, фахівців, кваліфікованої робочої сили» [5]. Більш того, чинне законодавство України гарантує дотримання прав і свобод внутрішньо переміщеним особам. Україна вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні [6, ст. 2]. Ухвалений Закон України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб» не тільки доповнює зміст визначення внутрішньо переміщених осіб, уточнює гарантії дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, а й вносить зміни щодо строку дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, покращує механізм забезпечення реалізації прав зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб на зайнятість тощо [6].

Незважаючи на безперервну працю законодавців у напрямку покращення та забезпечення прав та свобод осіб, які мають статус внутрішньо переміщених, існує низка нагальних проблем. Проблема працевлаштування працездатних з цієї категорії осіб на сьогодні є досить важливою. Враховуючи результати дослідження «Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні та послуг для них», яке проводилося МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я», першочерговими потребами вказаної категорії осіб є (рис. 3): фінансова (потреба у працевлаштуванні) – 69,5%; гуманітарна (їжа та одяг) – 65,7%; житлова – 62,8%; медична – 49,8%; соціальна – 13,5%; психологічна – 11%; юридична – 11%; культурна – 7,3%; політична – 6,2% [12].

Більше мільйона українців були переміщені за час конфлікту на Донбасі. Напливи внутрішньо переміщених осіб працездатного віку на певних територіях загострили вже й до того погіршену ситуацію на українському ринку праці, підвищивши конкуренцію за наявні робочі місця і сприяючи зниженню заробітної плати. За мірою того, як конфлікт стає все більш руйнівним і затяжним, а кількість внутрішньо переміщених осіб, які хочуть залишитись на новому місці проживання, збільшується, увага українського уряду і міжнародних організацій усе більше переміщується від короткострокової гуманітарної допомоги до більш довгострокових заходів забезпечення ста-

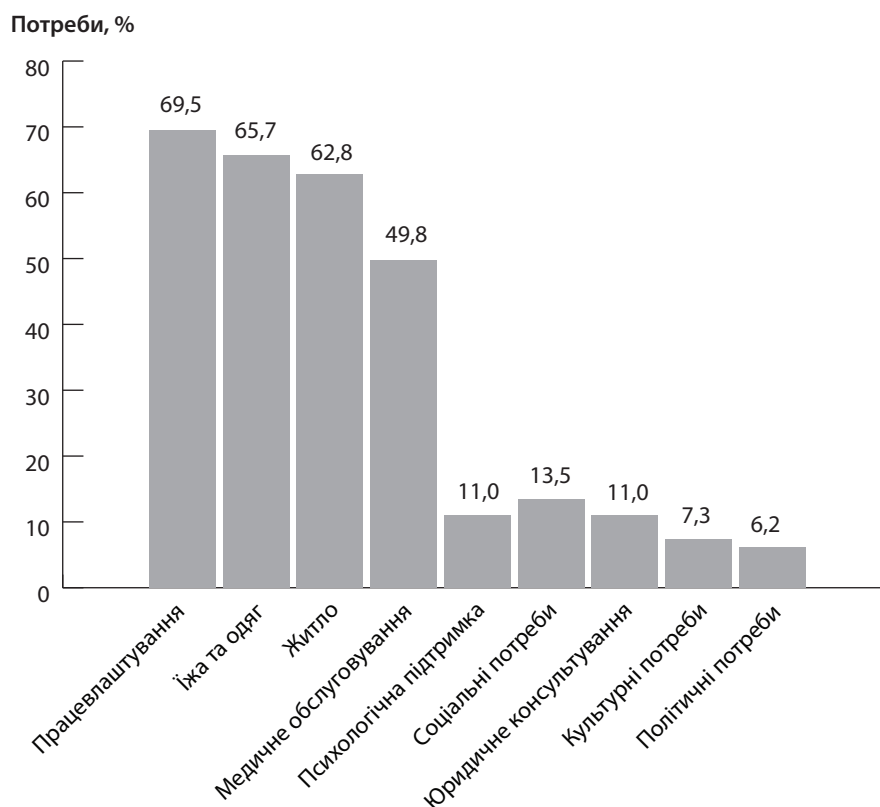

Рис. 3. Першочергові потреби внутрішньо переміщених осіб в Україні, %

Джерело: складено за [12].

більшого розвитку, націлених на успішну інтеграцію переміщених осіб у новому середовищі. Одне з пріоритетних завдань у цьому відношенні – допомогти внутрішньо переміщеним особам самостійно забезпечувати себе засобами існування шляхом належного працевлаштування і продуктивної діяльності.

Соціальні наслідки перебування окремих територій в окупації та проведення антитерористичної операції наразі чинять вагомий вплив на соціально-економічний розвиток країни. Вони ж зумовлюють велику кількість вимушених переселенців та актуалізують питання захисту їх прав, створення належних умов їх життєдіяльності в регіонах розселення. Загострення проблем тимчасових переселенців і дослідження зарубіжного досвіду у їх розв'язанні свідчать про необхідність негайних дій держави щодо формування законодавчої бази для отримання статусу вимушеного переселенця, отримання житла, забезпечення прав зайнятості, отримання соціального забезпечення (освіта, охорона здоров'я і т. д.), створення умов повернення до попередніх місць проживання [13].

Внутрішнє переміщення заслуговує на належну увагу влади та суспільства, врахування при розробці соціально-економічних програм, адекватне політичне оформлення. Особливої актуальності розробка заходів з її регулювання набуває в сучасній Україні внаслідок подій, які спричинили масові недобровільні переміщення населення, що несуть серйозні виклики для держави [10; 11].

ВИСНОВКИ

Відсутність реальних перспектив щодо припинення бойових дій найближчим часом і швидкого відновлення контролю держави над цими територіями зумовлює необхідність прийняття програм щодо соціальної підтримки та адаптації переміщених осіб на територіях їх розміщення, а також здійснення заходів щодо протидії можливим негативним соціально-економічним наслідкам для територій-реципієнтів. Політика щодо внутрішньо переселених осіб має забезпечити баланс між інтересами місцевих громад і забезпечення гідних умов для життя і праці постраждалих осіб. Програма реінтеграції для вимушено переміщених осіб має бути спрямована не лише на підтримку зайнятості для переселенців, а й сприяти соціально-економічному розвитку місцевих громад шляхом використання наявного людського потенціалу переміщених осіб, їх доволі високої соціальної та територіальної мобільності, економічної активності, інтелектуально-го та демографічного потенціалу [8, с. 175].

Щодо осіб, які залишилися на неконтрольованій українською владою території, то домінування процесу формування ризиків (обстрілів, бомбардувань) зумовить у майбутньому специфічне переродження суспільних інституцій та взаємовідносин. З часом така ситуація може призвести до подальшого витіснення значної частини населення, яке зараз залиша-

ється орієнтованим на нормальні умови зайнятості, а їх місце в регіоні можуть зайняти представники різного роду кримінальних структур. Самоорганізація населення також набуватиме специфічних форм, серед яких можна виділити: створення злочинних співтовариств, організацію посередницьких послуг між ворогуючими сторонами, а також супротив представникам самопроголошеної влади. Як засвідчує світова практика, спільноти такого типу майже не піддаються реабілітації, у кінцевому рахунку, їх потрібно буде просто ізолювати в установленому українським законодавством порядку [1].

В умовах ризикогенного суспільства державна політика має спрямовуватися на цінності й інтереси людини, які є найбільш важливими: це цінності життя кожної людини (самоцінності життя кожної окремо взятої людини), захист її гідності, збереження громадянського миру та злагоді. Суспільство, як відомо, культивує й утверджує цінності свободи та відповідальності, які в економічній сфері утворюють ринок, у політичній – демократію і плюралізм, у соціальній – самодостатню особистість [1]. Таким чином, сьогодні основні зусилля мають концентруватися на розробці та ефективному упровадженні Стратегії соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб, яка передбачатиме, насамперед, інтеграцію їх у соціум, тобто створення нових робочих місць та будівництво повноцінного житла. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Смутчак З. В., Романюк М. Д.** Вимушено переміщені особи з областей Донбасу як чинники міграційних викликів і соціальних загроз національній безпеці України. *Українознавчі студії*. 2016–2017. № 17-18. С. 107–115.
2. **Smutchak, Z., Romanjuk, D.** Migratory Threats to National Security of Ukraine: Current Challenges and Ways of Regulation. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2016. Vol. 2, No. 3. С. 107–112.
3. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія/за заг. ред. В. Я. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. Київ: НІСД, 2015. 474 с.
4. Вплив економічних перетворень на процеси соціальної мобільності в сучасному українському суспільстві: НДР Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАНУ» № 0110U004381.
5. Указ Президента України «Про Концепцію Державної міграційної політики» від 30.05.2011 р. № 622/2011. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/622/2011>
6. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. № 1706-VII (зі змінами). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
7. **Надрага В. І.** Соціальні ризики: сутність, аналіз, можливості впливу. Київ: ПП Сердюк В. Л., 2015. 330 с.
8. **Макарова О. В.** Соціальна політика в Україні: монографія. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2015. 244 с.
9. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <http://www.msp.gov.ua/>

10. Migration and Development Within and Across Borders. Research and Policy Perspectives on Internal and International Migration/ed. by J. DeWind & J. Holdaway. Geneva: OM, 2008. URL: <http://essays.ssrc.org/acrossborders/wp-content/uploads/2009/08/ch2.pdf>

11. **Малиновська О. А.** Внутрішня міграція та тимчасові переміщення в Україні в умовах політичних та соціально-економічних загроз. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/vnutrishnya_migratsia-45aa1.pdf

12. Оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні та послуг для них. URL: http://www.lhsi.org.ua/images/2015/Doslidzhennya_VPO_LHSI2015.pdf

13. **Войналович І. А., Кримова М. О., Щетініна Л. В.** Вимушені переселенці: зарубіжний досвід, стан та реалізація їх прав в Україні. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2014. № 2. С. 250–257.

REFERENCES

Donbas i Krym: tsina povnennia [Donbass and Crimea: the price of return]. Kyiv: NISD, 2015.

[Legal Act of Ukraine] (2011). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/622/2011>

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

"Migration and Development Within and Across Borders. Research and Policy Perspectives on Internal and International Migration". <http://essays.ssrc.org/acrossborders/wp-content/uploads/2009/08/ch2.pdf>

Makarova, O. V. *Sotsialna polityka v Ukraini* [Social policy in Ukraine]. Kyiv: In-t demografii ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy, 2015.

Malynovska, O. A. "Vnutrishnia mihratsiia ta tymchasovi peremishchennia v Ukraini v umovakh politychnykh ta sotsial-

no-ekonomichnykh zahroz" [Internal migration and temporary displacement in Ukraine in the face of political and socio-economic threats]. http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/vnutrishnya_migratsia-45aa1.pdf

Nadraha, V. I. *Sotsialni ryzyky: sutnist, analiz, mozhlyvosti vplyvu* [Social risks: essence, analysis, possibility of influence]. Kyiv: PP Serdiuk V. L., 2015.

"Otsinka potreb vnutrishnyo peremishchenykh osib v Ukraini ta posluh dlia nykh" [Assessment of needs of internally displaced people in Ukraine and services for them]. http://www.lhsi.org.ua/images/2015/Doslidzhennya_VPO_LHSI2015.pdf

Ofitsiinyi sait Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy. <http://www.msp.gov.ua/>

Smutchak, Z. V., and Romaniuk, M. D. "Vymusheno peremishcheni osoby z oblastei Donbasu yak chynnyky mihratsiinykh vyklykiv i sotsialnykh zahroz natsionalnii bezpetsi Ukrainy" [Forced displaced persons from Donbass regions as factors of migration challenges and social threats to the national security of Ukraine]. *Ukrainoznavchi studii*, no. 17-18 (2016-2017): 107-115.

Smutchak, Z., and Romanjuk, D. "Migratory Threats to National Security of Ukraine: Current Challenges and Ways of Regulation". *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 2, no. 3 (2016): 107-112.

"Vplyv ekonomichnykh peretvoren na protsesy sotsialnoi mobilnosti v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi" [Influence of economic transformations on processes of social mobility in modern Ukrainian society]. *NDR Derzhavnoi ustanovy «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NANU» № 0110U004381*.

Voinalovych, I. A., Krymova, M. O., and Shchetinina, L. V. "Vymusheni pereselentsi: zarubizhnyi dosvid, stan ta realizatsiia yikh prav v Ukraini" [Forced migrants: foreign experience, status and realization of their rights in Ukraine]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, no. 2 (2014): 250-257.